

VI. DIFUSIÓ I RECEPCIÓ DE L'OBRA

DE POMPEU FABRA

FABRA A LA CATALUNYA DEL NORD.

DE L'INTRICAT CONTEXT INICIAL A L'ACCEPTACIÓ TOTAL

JOAN PEYTAVÍ DEIXONA,

UNIVERSITAT DE PERPINYÀ

I INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

El marc contextual de base històrica és indefugible en el moment d'explicar la qüestió de la recepció de l'obra fabriana, fa un segle, a la Catalunya del nord de l'Albera. La necessitat de plantar un decorat que enfoqui a la manera d'un zoom un abast internacional, seguit d'un d'estatal i finalment d'un de local ajuda força a entendre un naixement original i tens que anirà baixant d'intensitat amb pocs anys.

Tot i ser un marge i una marca geogràfica de França, la Catalunya del Nord ja ha normalitzat a l'inici del segle xx una relació feliç amb l'Estat al qual pertany des de fa més de dos segles; la Catalunya francesa s'ha fet ja prou francesa de debò i això, d'alguna manera, no es qüestiona gaire. Per tant, en termes diguem-ne culturals —potser l'única manera llavors de contemplar el compromís català—, l'antiga part septentrional de Catalunya veu i viu l'arribada de les normes de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) com a prou allunyada de les posicions i preocupacions que interessin una Catalunya que sent l'encaix amb Espanya com cada vegada més un problema, i que experimenta aquest desamor en clau prou dramàtica entre el final del segle xix i el començament del xx.

Si el debat aquí només serà cultural i filològic, les normes del mestre Pompeu Fabra s'imposaran a la Catalunya del Nord amb una rapidesa significativa durant la centúria del nou-cents i amb una evidència que seguirà l'evolució de la situació sociopolítica i sociolingüística del país, és a dir, aspirada per la història francesa en el marc europeu i emmarcada en les pautes dels moviments demogràfics nord-catalans que estableixen el panorama de la catalanofonia local.

Fabra s'imposa efectivament, a mitjan i llarg terminis, al nord de la serra de l'Albera després d'un inici difícil, un assentament prou prompte i una victòria bastant aclaparadora per falta de molts combatents, passat el segon conflicte mundial, i fa que avui un eventual debat sobre el model de llengua és del tot impensable.

CONTEXTOS

Context internacional: França i el món

La zona catalanoparlant de França està inclosa en la demarcació administrativa dels Pirineus Orientals des del 1790, any en què la Revolució Francesa va suprimir de fet i de dret el mal anomenat Antic Règim i les seues antigues províncies. La *province du Roussillon*, annexionada al regne francès des del Tractat dels Pirineus dels anys 1659-1660, una zona encara a final del segle xviii considerada com a «província estrangera» dependent del Ministeri de la Guerra, forma doncs el 1790 un nou departament, al qual, perquè és massa reduït en superfície, se li agrega una part de l'antic i veí vescomtat llenguadocià de Fenollet: tota la gent que parla català a França viu en aquest nou espai, un marc que li facilita el sentiment, fundat de nou, de comunitat però que continua sent per ell també un sentiment de ser una llunyania, de tenir poca importància en molts dominis i de

ser vist altre cop, des del nord de l'Estat, com una part espanyola sense interès per França —aquest país que menysté des de molt temps el que passa al sud pirinenc.

Les tensions internacionals entre els estats europeus, i sobretot els més rics, van creixent en aquest tombant de segle XIX a causa de la intenció, la major part del temps obertament confessada, de predomini al món. La conquesta permanent de territoris per tal de convertir-los en colònies, la cerca obsessional de nous mercats i noves matèries primeres per comprar o més sovint robar productes comercials que avituallaran el sector industrial de transformació que s'està expandint a través d'aquella Europa rica i que es tornaran a vendre en aquelles mateixes àrees d'on s'han extret el material de base, l'expansió demogràfica que acompanya aquella veritable revolució industrial i social incentiven entre ells rivalitat, competència i animositat oberta, tal una continuació de les lluites que des de segles sagnen el continent.

Per provar de crear un equilibri de forces ni que siguin militars, els governs dels països han fabricat aliances polítiques enfrontades en blocs; d'una banda, la Triple Entesa, que aplega la República Francesa, el Regne Unit i l'Imperi rus; de l'altra, la Triple Aliança entre l'Imperi alemany, l'Imperi austrohongarès i el regne d'Itàlia. Una sèrie de detonants de tota mena posaran el foc al polvorí i desencadenaran el drama de la Primera Guerra Mundial, la Gran Guerra, la més mortífera que s'ha viscut fins llavors. Satèl·lits que volten els anteriors blocs, uns determinats estats han optat per una neutralitat que molts d'ells podrien qualificar de façana, ja que se sap de fa temps que les respectives opcions polítiques amaguen posicionaments a favor d'un o altre partit. El regne d'Espanya es vol neutre però cadascú, des del monarca, els polítics o els seus partits fins a moltes persones de la societat civil, pren posició: molta gent actuarà segons la seua ideologia i ajudarà els seus propis interessos.

El rerefons d'aquesta lluita política i ideològica permanent incideix moltíssim en el microcosmos intel·lectual nord-català en funció dels esdeveniments, abans, durant o després del macroconflicte.

El Rosselló en l'expansió francesa

França s'ha de considerar al segle XIX i l'inici del segle XX com la segona potència mundial, un xic al darrere de l'Imperi britànic. En el final del vuitcents que veu l'assentament definitiu del projecte de la Tercera República (1870-1940), s'hi viu un moment d'esplendor interior i exterior molt llarg, malgrat les diverses crisis financeres i el trauma de la Gran Guerra. La segona revolució industrial de l'electricitat, que segueix la ja ben aconseguida primera revolució del carbó i el vapor, l'enorme expansió colonial per tots els continents fora d'Europa, la implementació d'un liberalisme polític, més o menys fort segons els moments, basteixen la fortalesa d'un estat nació amb una sòlida base administrativa i militar, heretada del temps de la monarquia.

Aquí el sentiment de ciutadania es fa cada dia més potent, l'individu obté

drets i avenços socials que caracteritzen una manera ben particular de pensar el món. I això és reforçat per dos esdeveniments indefugibles de la construcció nacional francesa, d'un costat, el desplegament de les lleis d'escolarització del ministre Jules Ferry, que fan que el 1881 l'escola sigui gratuïta i el 1882 que sigui obligatòria i laica. A partir d'aquell moment neixen veritablement uns *citoyens français*. D'un altre costat, la Primera Guerra Mundial (1914-1918), que ja s'ha esmentat però que representa la primera causa comuna de la història per a tots aquells ciutadans francesos. Serà el primer cop que aquells francesos aniran de debò, plegats, a combatre, patir i sobretot morir *pour la France*. Aquest fet fa país i la mort, instrumentalitzada, és presentada com un vertader sacrifici, que mereix el reconeixement etern de la *Nation*.

Els «Pirineus Orientals», un «ultramigdia»

A mitjan segle XIX, els «rossellonesos» es giren de manera «definitiva» cap al nord: el progrés i el futur venen d'allà i allà cal mirar quan es pensa en l'ascens social, en l'èxit professional. El llarg període de la Tercera República recull els fruits dels decennis anteriors, els «catalans» se senten cada cop més «francesos». Potser uns més que altres, potser més a Perpinyà que al camp, potser més les categories que ocupen la part alta de la jerarquia social que les que estan més avall. Però estudis i sondejos demostren que en realitat tots estan tocats pel fenomen.

Conseqüència dels fets generals que passen al país, esmentats més amunt, es poden constatar per primera vegada uns progressos de l'escolarització i, doncs, de la francesització al tombant de segle, tot i que hom està només a les beceroles del fenomen de substitució lingüística, del qual es tractarà més endavant. Sempre seguint la trama dels fets, es comptaran uns 8.600 morts arran de la Primera Guerra Mundial en una població de 210.000 habitants. En aquells hi cal afegir ferits, desapareguts i disminuïts que no tindran descendència i que generen un forat en la demografia local —tapat en bona part, però, en l'àmbit merament lingüístic per una immigració majoritàriament principatina.

La Catalunya del Nord no deixa de ser un *Midi* llunyà, sobretot vist des dels centres de poder, però una llunyania que treu profit del marc estatal i econòmic al qual pertany. Com ara, sap viure prou bé gràcies als avenços que la connecten amb la resta de l'Estat. Els productes agrícoles (la vinya en particular), unes quantes empreses del sector secundari, l'existència d'un sector bancari local i la presència de veritables capitans d'indústria (famílies Duran, Violet, Pams, Bardou, Sans i Garcerie, Cantaloup i Català) tenen sortida i èxit no tan sols en el món francès sinó també en els seus mercats colonials i molt més enllà. El petit «Rosselló» aconsegueix sortir-se'n en un espai que es fa cada vegada més ampli, expandint-se sempre més via les xarxes franceses.

De retruc, el tall amb l'altra banda de la frontera del Pertús es cada cop més evident. L'Espanya del segon segle XIX i del segle XX es torna de nou «negra». Malgrat la realitat d'uns intercanvis permanents (comerç, indústria, població,

idees) i el fet que la Catalunya de la mateixa època visqui una època prou positiva en molts aspectes, els catalans de França se senten més còmodes en el marc francès. La ruptura dels fluxos per damunt de l'Albera es fa més aviat al moment de la Gran Guerra, més endavant amb l'arribada al poder de Primo de Rivera, la Guerra Civil, l'exili republicà i per damunt de tot quaranta anys de franquisme, aquest primer segle xx trenca els vincles naturals. És en aquest conjunt de contextos que arriba la normativització fabriana.

LA LLENGUA CATALANA A L'ÈPOCA DE FABRA

La qüestió de la llengua fa cent anys

A la Catalunya del Nord de fa un segle, la població és del tot catalanoparlant, en tots els àmbits de la societat (camperols, obrers, terratinents, empresaris), en totes les comarques (del Rosselló a la Cerdanya) i en tots els tipus d'hàbitats (Perpinyà i ruralia).¹ Això no significa que la població no sap pas francès, sinó que els claps de francofonia es redueixen a administratius, militars i una sèrie d'autòctons francesitzats que tenen tanmateix com a llengua materna el català. La resta de la població té un coneixement més o manco passiu de la llengua estatal, o bé sap enraonar un poc o n'ha après algunes paraules, que de fet es retroben en el seu dialecte local, i com més van tirant les dècades des de mitjan segle XVIII més pol·lueixen el català local. La llengua de la família, de les relacions socials, de l'Església, de molts contactes fins i tot amb l'Administració segueix sent la de sempre.

Però el català és oral: el francès, ensenyat a l'escola des de fa una generació, tanca de fet i de dret les portes de l'escrit i doncs de la modernitat social; el català no pot entrar a l'escola de la República. Malgrat la voluntat de determinats mestres que hi veuen un instrument al servei de tots (Pastre), la política lingüística duta a terme pel ministeri de la *Instruction publique* no admet un altre idioma que el seu. Per tant, en els anys 1900-1910, es pot sentir un inici de bilingüisme, conseqüència de l'escolarització de finals del segle XIX. Passada la Primera Guerra, la interrupció lingüística comença i es pot pensar que s'intensifica amb els anys fins al final de la Segona Guerra Mundial, el 1945, que obre un període de substitució lingüística.

203

1. El recull de documents de primera mà que fa Lluís Pastre és feaent i demostra com cal el procés de francesització en curs. Louis PASTRE, *La langue catalane populaire en Roussillon*, Perpinyà, Société d'Etudes Catalanes i Imp. J. Comet, 1907, també disponible en línia a <<http://mediatheque-patrimoine.perpignan.fr/view.php?titn=0385356&men=3&lg=FR>> (consulta: 15 gener 2020).

El debat intel·lectual sobre la llengua²

En aquella mateixa època de la «part final del segle XIX» (1880-1914) en què els nord-catalans viuen encara en la seua quasi totalitat en català, la llengua és viscuda diferentment pels intel·lectuals. Tot i que ells escriuen en bona part en la llengua de la ciència, és a dir en francès, a l'hora de tractar temes d'anàlisi, d'investigació o de reflexió en els periòdics o les revistes locals, el darrer segle XIX també veu a néixer una producció més literària, sobretot més poètica en català. Neix també, a cavall del canvi numèric de segle, un moviment catalanista que vol retornar la dignitat a la llengua catalana, que considera que s'ha desprestigi molt, que s'ha pol·lució de barbarismes tant castellans com francesos. Aquella gent debat la qüestió de la forma, i més precisament la de l'ortografia. De fet, es discuteixen en l'àmbit local els temes que fan debat de l'altre costat de l'Albera.

Si s'ha de posar una data de començament, l'interès per l'ortografia s'ha incrementat des de la vinguda de mossèn Antoni Maria Alcover el 1901. En aquell moment, aquest estableix relacions cordials i continuades amb el bisbe d'Elna-Perpinyà, Jules Carsalade du Pont, tot i que ja anteriorment es pot trobar uns comptats estudis sobre la llengua catalana de gent com Pere Puiggarí o Albert Saisset,³ ells mateixos sovint pastats de prejudicis lingüístics (Verdaguer, 1984, p. 95) —i això, sense voler remuntar a les primícies del 1824 d'en Jaubert de Passà.⁴ S'ha de dir que l'efecte produït pel Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana de l'octubre de 1906 es fa sentir. La importància de l'efemèride, enllestida per mossèn Alcover i el seu assessor, Bernhard Schädel, per tal de fer un balanç i orientar els estudis catalans, és ben bé entesa pels nord-catalans. El Congrés resulta ser de fet alhora una manifestació d'adhesió dels intel·lectuals catalanoparlants estudiosos de la llengua a la pròpia llengua i una crida a favor de la seua normativització. Els promotors de la Société d'Études Catalanes (SEC), nascuda poc mesos abans, el juny de 1906 —per tal de dinamitzar la literatura, les arts i les ciències a la Catalunya del Nord— hi assisteixen, interessats pel debat sobre la llengua: el mateix Carsalade, Joan Amade, Juli Delpont, Pierre Vidal, Gustau Violet, Esteve Caseponce i Joan Baptista Blazy, una mena de flor i nata de l'erudició i la creació pel que fa a la llengua catalana

204

2. Cal llegir les excel·lents pàgines d'anàlisi que en fa Pere Verdaguer per a tot el segle XX, a Verdaguer, 1984, i en les quals aquest present treball s'ha inspirat.

3. Podem esmentar de Pere PUIGGARÍ, *Grammaire catalane française à l'usage des français obligés ou curieux de connaître le catalan, des linguistes et des amateurs de la langue romane*, Perpinyà, Imp. Alzina, 1852, també disponible en línia a <<http://mediatheque-patrimoine.perpignan.fr/view.php?titn=0405046>> (consulta: 15 gener 2020); del mateix PUIGGARÍ, *Dictionnaire catalan-français et français-catalan*, en dues parts, obra manuscrita acabada el 1845 (Mn. E10, Mediateca de Perpinyà); d'Albert SAISSET, *Grammaire catalane suivie d'un petit traité de versification catalane*, Perpinyà, Imp. Ch. Latrobe, 1894, disponible en línia a <<https://etudi.univ-perp.fr/items/show/100>> (consulta: 15 gener 2020).

4. FRANÇOIS JAUBERT DE PASSÀ, «Recherches historiques sur la langue catalane», *Mémoires de la Société Royale des Antiquaires de France*, vol. VI, París, 1824, p. 297-431, disponible en línia a <<https://archive.org/details/MemoiresDeLaSocieteRoyaleDesAntiquaires6/page/n337>> (consulta: 15 gener 2020).

al nord de l'Albera, i una elit que té el suport de bastant de persones amb més pes polític (Jules Pams, Victor Dalbiez, Jean Bourrat) i econòmic (Justin Bardou-Job, Emmanuel Vergés de Ricaudy). A conseqüència d'aquella anada i voluntat de la SEC, es crea el 1907 la *Revue Catalane*, que adopta «l'orthographe du Congrès de Barcelone». Però l'ortografia es fa esperar i els rossellonesos s'exciten en un context internacional exacerbat. Tot i això, un ha de ser conscient que el debat és d'intel·lectuals i per tant, en l'àmbit local, és un debat de microcosmos.

Primers debats, primeres tensions

El debat entre erudits, científics i estudiosos genera sempre un nus de tensió i aquest que s'està descloent sobre la necessitat de la codificació del català, no se n'escapa. Tan bon punt sorgeix que es nota l'existència de dos «partits», per dir-ho de manera simplificadora, els partidaris de la norma de l'IEC (Pastre, Berga) contra els seguidors d'Oun Tal (A. Saisset), que escriu el català amb el sistema ortogràfic francès, i que d'alguna manera és acusat per molts d'haver conduït al separatisme lingüístic de fet. Hi ha tanmateix una veritable voluntat de «netejar» el català —sobretot l'escrit— de la corrupció que li ve del francès, sobretot en un moment en què les capes dominants de la societat nord-catalana estan començant de deixar molt àmpliament la llengua dels seus avantpassats i al mateix temps en què aquelles es barregen amb els francòfons forasters que ocupen llocs importants en el poder de decisió politicoadministratiu i econòmic local.

En els mitjans intel·lectuals que s'interessen pel tema de la llengua vernacle, el debat es fa davant d'una societat que associa la llengua pròpia a un model caduc que només serveix per a uns àmbits molt restringits i que, per tant, no la considera apta per a situacions formals ni per a alta literatura. Però la discussió és prou nodrida (Rafanell, 2006; Berjoan, 2019).

El poeta de Pesillà, enginyer molt sovint destinat a les colònies asiàtiques de França, Pau Berga, personalitat reconeguda en l'àmbit principatí des de la seua participació en els Jocs Florals l'any 1893 però professional prou absent de les terres catalanes, entra en el debat amb una mena de tercera via: defensa la llengua autòctona del Rosselló, la dels carrers i les històries de Saisset com a llengua viva, però aposta totalment per codificar-la i ensenyar-la. Berga té una ambició per a un pensament global de la llengua (Verdaguer, 1984, p. 96).⁵ El

5. Escriu a la *Revue Catalane* (tom 3, 1909, p. 100-101) un petit article amb títol «L'orthographe catalane moderne (Système de l'Avenç)» molt aclaridor sobre la seua manera pragmàtica de pensar la llengua i aquella que es pretén modernitzar des de l'IEC. Paga la pena recollir-ne un llarg fragment en aquest context: «Le Roussillon catalanisant ne saurait se désintéresser du grand mouvement littéraire de la Catalogne espagnole. Quoi que nous pensions de l'antagonisme des langues catalane et castillane, nous devons de convenir qu'il est bien difficile de cultiver notre idiome maternel sans se reporter avec regret vers l'époque où il n'y avait réellement pas de Pyrénées, et, une fois le courant remonté jusqu'à cette bifurcation, comment ne pas comparer au petit ruisseau où nous buvons tant bien que mal le superbe fleuve grossissant de jour en jour de l'autre côté des monts ?...»

jove Josep Sebastià Pons, que hom ha volgut subjectivament oposat a Berga, opta per una actitud més artística, més intel·lectual, que al principi vol ser més ajustada a allò que sent a l'entorn seu, però que, fet i fet, té com a resultat l'ús de les opinions del pessellanenc al cap de dos anys (Verdaguer, 1984, p. 96-97).

LES NORMES FABRIANES I LA GUERRA

El 15 de febrer 1913, Raymond de Lacvivier, notari, membre fundador de la SEC i entusiasta de l'Institut d'Estudis Catalans, anuncia la bona notícia de la publicació, el 24 de gener proppassat, de les *Normes ortogràfiques* de Pompeu Fabra i l'IEC: el seu escrit sembla representar la partida de naixement de les normes al nord de l'Albera, tot i que Lacvivier posicioni la discussió en aquell moment i de manera segurament judiciosa a un nivell «literari» (Lacvivier, 1913, p. 33-34).⁶ Al mateix temps obre un nou debat de fons i de forma al nord, un debat que té material per controvertir. Ell mateix a continuació de l'article publica *Les règles orthographiques de la langue catalane* (Lacvivier, 1913, p. 3544) i difon la seua defensa d'una llengua catalana unificada. Però l'estiu del 1914 comença el conflicte mundial que enceta més de quatre anys de guerra i poc menys de deu de conflictes al món. Bona part dels catalanistes rossellonesos manifesten fervorosament i fortament el seu amor a la pàtria francesa, de cara a les acusacions de separatisme que se'ls ha pogut fer anteriorment, per ser massa afins a la catalanitat.

206

»Si une langue peut être une arme servant à lutter contre oppresseur, le culte d'une langue plus ou moins dégénérée n'est pas une marque d'antipatriotisme. Les félibres l'ont bien prouvé, le grand Mistral en tête. Il en est d'un idiome comme d'un art : musique, sculpture, peinture. Le temps n'est plus où l'on sifflait Wagner parce que antifrçais. Nous est-il moins aisé d'exalter la France en catalan roussillonnais qu'il peut l'être à certains de maudire en catalan espagnol la tyrannie castillane ?

»Aussi faut-il encourager hardiment l'étude du catalan moderne sans hésiter à donner comme modèles des écrivains comme Verdaguer, Guimerá, Costa, Catalá et Maragall. Et, cela faisant, on ne poursuit pas la moindre abdication de notre originalité roussillonnaise. Ces classiques nous remémoreront une langue oubliée et nous en apprendrons les mots, les locutions modernes, qui, pour n'être pas usités chez nous, n'en sont pas moins parfaitement conformes à notre génie. A notre tour, nous apporterons à ce beau patrimoine notre humble contribution avec les formes particulières en usage dans la plaine et les diverses vallées du département. Voilà ce que nous avons à gagner à faire cause commune avec les catalanisants d'Espagne. Quelques-uns des nôtres l'ont bien compris. Sans parler des regrettés Talrich ou Pepratx qui prêchèrent d'exemple en écrivant le catalan de Verdaguer, nous avons vu des compatriotes indiquer les modèles d'une façon plus claire : le Pastorellet a fait, dans sa Garbera catalana, une belle place aux maîtres reconnus à Barcelone. Jules Delpont l'a imité dans ses Flors rosselloneses. Il ne peut y avoir de meilleure méthode d'enseignement que cet éclectisme qui fait fi des querelles de clocher, à condition toutefois de ne pas attacher trop d'importance à des formes roussillonnaises par trop bâtarde. [...].»

6. Documents transmesos gentilmente pel doctor Jordi Ginebra Serrabou. Disponibles en línia a <<http://normesortografiques.espais.iec.cat/files/2013/01/19130215-RevueCatalane.pdf>> (consulta: 15 gener 2020).

Sense deixar de mantenir els lligams teixits des de dècades, la guerra mostra el distanciament dels dos catalanismes. Els catalans de França no reaccionen com els catalans d'Espanya, primer perquè els uns estaran tocats en les seues entranyes per la deflagració i els altres, no. Es configuren llavors noves relacions dels nord-catalans entre si, d'aquests mateixos locals i els catalans del sud de l'Albera que faran dels locals que seran més virulents uns ambaixadors de França per captar l'ajuda dels catalans del sud i uns adversaris aferrissats dels catalanistes del sud titllats de *filoboches*: un panorama ben embolicat. Amb tot, s'ha de dir que aquesta situació maniquea no deixa espai per a tergiversacions perquè, com en qualsevol període convuls i excepcional, cadascú s'arreglera darrere d'una única posició. Els catalans «francesos» veuen en els altres uns enemics de la seua pàtria, evocant sense anar més lluny el nombre impressionant d'investigadors «alemanys» que roden per Catalunya i Barcelona.

*El cas de Montanyes Regalades*⁷

L'any 1915 veu l'escissió de debò del moviment catalanista nord-català per la qüestió de la suposada «germanofília» dels membres de l'IEC i del president —malgrat tot efímer (1911)— de la Secció Filològica, mossèn Antoni Maria Alcover. De retruc apareix la revista *Montanyes Regalades*, impulsada per Juli Delpont, que inicia una campanya espantosa contra les normes de l'IEC i Pompeu Fabra, a causa de l'amistat ja antiga d'Alcover i de l'IEC amb els filòlegs germànics, amb nom i cognom: Bernhard Schädel, Fritz Holle, Fritz Krüger i Kurt Salow. La campanya, que no amaga l'odi contra aquells que no s'han adherit a la defensa de França contra «l'agressió alemanya», passa, així i tot, prou desapercebuda fora del petit món de la *intelligentsia* de la catalanística local.

Però per si calia afegir més criteris filològics, la revista perpinyanenca veu en les propostes fabrianes unes normes massa castellanitzades, massa uniformadores, massa centralitzadores a favor de Barcelona, segons les posicions de Delpont i de Calmette i malgrat el fet que majoritàriament se sap bé prou que els catalans (del sud) són més aliadòfils que germanòfils. Passat el drama de la guerra, la revista perd ànim i mor amb Delpont, el seu animador i ideòleg més contundent, el 1923.

El cas Grandó

Carles Grandó (1889-1975), que fou tota la seua vida funcionari de l'Ajuntament de Perpinyà des del punt de vista professional, que es pot considerar gramàtic, poeta, dramaturg, folklorista, és una figura indefugible de qualsevol activitat catalana del segle xx nord-català (fins a la seua mort el 1975), com tam-

7. Per a una història més completa de tot el cas *Montanyes Regalades*, vegeu Verdguer, 2002.

bé és fonamental el seu paper en l'acollida i la recepció positiva de l'obra de Pompeu Fabra a la Catalunya del Nord. En aquella època, és secretari general de la SEC —ho és entre 1915 i 1921— i responsable de la *Revue Catalane*, a més de tenir un paper destacat en la fundació un xic més tard de la Companyia dels Jocs Florals de la Ginesta d'Or (1924). És el defensor més important en els mitjans catalanistes i en la societat nord-catalana de la codificació de Fabra.

De fet, Grandó redacta llavors una obra única, inèdita, inacabada i amb data de naixement incerta (1917-1919), *El sotadialecte català de Perpinyà i de la plana del Rosselló*,⁸ que usa l'ortografia fabriana i demostra que la varietat rossellonesa —que aprofita per definir geogràficament com la llengua de la plana, el Conflent i el Baix Vallespir— s'hi pot adaptar perfectament. Grandó és gairebé l'únic que redacta una descripció global del dialecte a l'època contemporània, segons les normes de l'IEC. Aquella és alhora una descripció definitiva de la variant que s'ha transmès generació rere generació de manera natural abans de la interrupció que es veu a venir. Aquest és el dialecte de l'última comunitat de parlants naturals que s'està acabant en aquest inici de segle XXI. Ell estudia i discuteix a més a més detalls interessants de gramàtica des del punt de vista tècnic i no ideològic, cosa que l'ajuda a defensar encara més bé l'aposta i la proposta fabrianes (Feliu i Serra, 2018).

UNA LLENGUA QUE DECLINA

Passats els horrors de la Gran Guerra i el temps dels homenatges múltiples, torna una certa tranquil·litat entre els intel·lectuals nord-catalans en el tema de la forma de la llengua i malgrat la inseguretat del temps espanyol de les dues dècades que arriben (dictadura de Primo de Rivera, intent de Macià, Segona República, Guerra Civil, exili republicà). El debat es fa més polític i no tant filològic. Alfons Miàs, creador del moviment Nostra Terra, ideòleg d'un pancatalanisme en els anys 1930, secunda totalment la unió de les varietats sota un model únic però, recordant sempre els temps primitius de l'enfrontament sobre el model, altres contrincants com Horaci Chauvet o Joan Amade, molt més patriotes que catalanistes, li oposen unes opinions que expliquen el seu acord a una necessària unificació però no pas en la direcció «espanyola» que pren la llengua (Verdaguer, 1984, p. 100).

El món dels erudits, entesos i estudiosos de la llengua catalana es fa més escàs en un paisatge intel·lectual que esdevé cada cop més francès i cada cop més francesitzat, senyal de l'inici de la interrupció lingüística. Ho era en una certa manera però el debat sobre el model passa a ser un esdeveniment marginal que no pot interessar la majoria de la gent. Les tensions acaben per baixar d'aquella intensitat de microcosmos, en part gràcies al consens que hi prova de posar Carles Grandó; els «bàndols» també s'esclareixen amb el temps i amb els esdeveniments que tiren endavant.

8. Aquest treball, del qual l'arxiu de l'IEC no té traça, es troba manuscrit a la Biblioteca Universitària de Perpinyà i ha estat editat per Clara Vilarrasa Ruiz (2011).

Guerra, franquisme i pèrdua de la llengua

Les normes de l'IEC arriben de fet —si considerem un marc més ampli de temps— en un període en què s'enceta la no transmissió de la llengua per una part prou important de la població nord-catalana.

Dos fets acceleren aquest allunyament de cara a la llengua en el decurs del segle xx. El primer és la Segona Guerra Mundial, que ajuda prou a la ruptura de la cadena de la transmissió intergeneracional de la llengua, sota la forma que sigui. Als anys 1940-1950, viuen aquí les primeres generacions que no parlen català als fills i que ho fan de manera deliberada amb l'objectiu que, en un món amb molts canvis i en molts nivells de la societat, això facilitarà l'ascens social dels petits provincians nord-catalans. A l'hora en què s'enllesteixen uns grans canvis demogràfics a les terres nord-catalanes de la postguerra (sortides de catalanoparlants cap al nord francès a la recerca de llocs de treball més fàcils de trobar que al propi país i entrades de no catalanoparlants de diversos orígens), la interrupció es viu amb certa normalitat, possiblement amb l'ajut d'unes *Trente Glorieuses* que fan somiar una vida millor en francès, llengua del progrés econòmic, més que no pas una quotidianitat en català, sinònima de retorn en el pasat, de ruralitat i doncs de retrocés.

El segon fet és l'arribada al poder, al sud de l'Albera, del franquisme: el nou règim, fruit d'una guerra civil terrible viscuda fins i tot en aquest costat septentrional de la serra, que ha fet posicionar els actors de manera radical de banda i banda de la ratlla estatal, talla efectivament les relacions amb el sud i el que succeeix allà en temps de la dictadura és percebut amb raó com una recessió. Els catalans de França se senten cada dia encara més francesos i no volen saber gran cosa dels catalans d'Espanya.

Tan sols l'arribada de molts catalanoparlants exiliats el 1939 frena, però, un xic la davallada de l'ús de la llengua. Aquest fet casual permet de mantenir un cert coixí de catalanoparlants alhora que diversifica el panorama dialectal dels que tenen el català com a llengua de comunicació. Ara bé, en aquest terreny, tothom sap qui és qui, ni que sigui perquè cadascú parla el seu dialecte: el del sud és un «espanyol» i tant se val el model fabrià, és «català espanyol» amb tots els prejudicis i tòpics que, des de fa uns decennis, apareixen a la «Catalunya de França» que, perquè és de França, val més que l'altra. Però, fet i fet, això ja no té més importància en els «Pirineus Orientals» dels anys 1950-1960.

Fabra, de fet, l'IEC, de dret

Com que és la llengua oral l'única que viu i sobreviu, la forma dialectal del rossellonès perd força i tendeix a desaparèixer. En les mateixes dècades de 1950 i 1960, el govern francès permet per llei l'ensenyament de la llengua a l'escola (Llei Deixonne de 1951), però la variant local s'enfonsa i deixa pas al model de Fabra, més prestigiós, que es fonamenta en un model escrit. Els diaris locals de gran difusió comencen a obrir unes esclletxes al seu monolingüisme i ho fan en

la llengua normativitzada; la major part de revistes fan el mateix pas. El Grup Rossellonès d'Estudis Catalans (GREC) no és estranger al seguiment de la norma per tota aquesta gent interessada per la llengua catalana en un context en tots els aspectes diferent d'aquell anterior a la Segona Guerra Mundial: el grup es crea per intentar de frenar la decadència, conseqüència de la interrupció clara de la transmissió de la llengua vernacla, i això s'ha de fer mitjançant les normes fabrianes (Verdaguer, 1984, p. 102).

La immensa majoria dels intel·lectuals nord-catalans, dels usuaris professionals de la llengua i dels escriptors fa servir la llengua de comunicació moderna, normativitzada, i margina aquella que fa servir la població dels treballadors, dels pagesos o dels artesans. Una separació es fa palesa entre els que de sempre parlen la llengua sense pensar-la i els que l'analitzen, l'aprenen i l'escriuen. Aquests, de fet, s'estimarien ensenyar coses de llengua als primers, que no hi tenen cap interès i que no volen rebre cap lliçó de català de mestres autoproclamats setciències de la correcció lingüística.

Uns quants debats sobre la llengua sacsegen i reactiven encara el petit microcosmos local dels catalanistes. El cas del secessionista Vassalls, als anys 1970, centra gairebé l'única atenció de les controvèrsies (Verdaguer, 1984, p. 104-105): afirma que el català septentrional és el més diferenciat dels dialectes; aposta per una llengua gestionada i creada des de la Catalunya del Nord. Però malgrat ser un veritable estudiós de la llengua que prova d'argumentar els seus posicionaments, Vassalls és una taca d'oli enmig d'una història ja cantada. La baralla és més individual que col·lectiva, a causa de la personalitat diguem-ne polèmica de Vassalls, i el model fabrià, en allò que queda de catalanofonia, no tem cap alçament ni adversitat.

El combat no es lliura entre les bones persones: els usuaris que segueixen parlant català aquí no entren a valorar el que parlen i això segella el debat sobre un eventual model de llengua. Els pocs entesos de la qüestió del model de llengua aconsellen, suggereixen, aposten per una inclusió de formes locals en les normes de l'IEC: en això cal valorar les posicions de Lluís Creixell —massa poc conegut i reconegut— (Creixell, 1989), Renat Botet o Pere Verdaguer.

El 1976, Verdaguer resumeix prou clarament el pensament que domina al nord de l'Albera des de fa mig segle. Reprèn la idea del mestre que deia que calia enriquir i envigorir la llengua escrita amb els dialectes i conclou que «interpretant la intel·ligent obertura de Fabra, al Rosselló volem per una banda recuperar les riqueses dialectals i per l'altra lluitar per la conservació i l'enaltiment del nostre idioma comú» (Verdaguer, 1976). Però llavors la llengua, per desgràcia, per desídia o per voluntat, ha passat a ser d'ús familiar a ús intel·lectual o escolar. A final del segle xx, els avis es preocupaven més de saber si els nets sabien parlar i escriure francès correctament que no pas català. I si fos cas que alguns locutors catalanoparlants s'interessessin per la llengua, malgrat que tots hi podien dir la seua per falta d'autoritat local prou reconeguda, la cosa es podia solucionar gràcies a Fabra.

L'assumpció de Fabra avui

Els anys 1980 coneixen tanmateix, i per sort, en aquest període d'ocàs de la llengua, la implantació d'aquesta en tots els nivells de l'ensenyament, és a dir de l'escola primària a la formació universitària, i fa del model fabrià el model majoritari, per no dir l'únic. En realitat, el dialecte rossellonès passa a ser un cas d'estudi però no una llengua de suport. Els locutors del dialecte van desaparèixer i amb ells, aquell «sotadialecte català» descrit el 1917 per Grandó, atès que ells mateixos, la «gent del 1917», no l'han transmès.

L'augment del nombre de persones que saben o aprenen català remet a una llengua que no és més vernacla sinó forastera, una llengua del veí i en aquest cas, el model de Fabra és la referència, única, prestigiosa, empírica, fonamental i pràctica. Fabra s'ha imposat i s'imposa aquí, per pragmatisme, perquè la «llengua natural», variació geogràfica i històrica, es va perdre, perquè no hi va haver transmissió entre els besavis i els nets o els besnets.

El model de Fabra no ha matat el dialecte septentrional o rossellonès sinó que la llengua ja estava en un estat de malaltia prou avançada al Rosselló del segle xx. El model de l'IEC, però, ajuda a la recuperació de la llengua avui. D'alguna manera, ell s'imposa com a anticòs de la llengua davant la desaparició dels combatents naturals que eren (que són?) els locutors del dialecte. A dia d'avui, i fet i fet ja fa temps, no hi ha debat sobre el model de llengua: no n'hi ha d'haver...

211

BIBLIOGRAFIA

- BERJOAN, Nicolas. *La identitat del Rosselló: Pensar una Catalunya del Nord a l'edat dels estats-nacions (1780-2000)*. Perpinyà: Trabucaire, 2019, 270 p. [1a ed. en francès: *L'identité du Roussillon (1780-2000): Penser un pays catalan à l'âge des nations*. Perpinyà: Trabucaire, 2011, 366 p.]
- BONET, Lluç. *L'instituteur Louis Pastre (1863-1927): Le catalan et l'école en Roussillon de 1881 à 1907*. Tesi doctoral, Universitat de Montpeller-3. [Inèdita]
- CREIXELL, Lluís. *L'estàndard: Problemes de la normativització en cerca del model*. Perpinyà: DEA Estudis Catalans; Universitat de Perpinyà, 1989. [Inèdit]
- FELIU, Francesc; SERRA, Pep. «L'auxiliar *ser* i la discrepància més explícita del fabrià rossellonès Carles Grandó amb Pompeu Fabra». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Comunitat lingüística i norma: Actes del IV Col·loqui «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 18, 19 i 20 de novembre de 2013)*. Barcelona: IEC, 2018. (Biblioteca Filològica; LXXXIII), p. 203-212.
- GÓMEZ DURAN, Gemma; PEYTAVÍ DEIXONA, Joan. «The linguistic norm in Northern Catalonia and community members' attitude towards their own language». *Zeitschrift für Katalanistik* [en línia], núm. 31 (2018), p. 287-309. <http://latina.phil2.uni-freiburg.de/pusch/zfk/31/17_Gomez_Peytavi.pdf> [Consulta: 15 gener 2020].
- JAUBERT DE PASSÀ, François. «Recherches historiques sur la langue catalane». *Mémoires de la Société Royale des Antiquaires de France* [París], vol. VI, 1824, p. 297-431. També disponible en línia a: <<https://archive.org/details/MemoiresDeLaSocieteRoyaleDesAntiquaires6/page/n337>> [Consulta: 15 gener 2020].
- LACVIVIER, Raymond de. «Un événement littéraire catalan». *Revue Catalane* [en línia],

- núm. 74 (15 febrer 1913). <<http://normesortografiques.espais.iec.cat/files/2013/01/19130215-RevueCatalane.pdf>> [Consulta: 15 gener 2020].
- PASTRE, LOUIS. *La langue catalane populaire en Roussillon*. Perpinyà: Société d'Etudes Catalanes: Imp. J. Comet, 1907. També disponible en línia a: <<http://mediatheque-patrimoine.perpignan.fr/view.php?titn=0385356&men=3&lg=FR>> [Consulta: 18 gener 2020].
- PUIGGARÍ, PERE. *Dictionnaire catalan-français et français-catalan*. En dues parts, obra manuscrita acabada el 1845. [Mn. E10, Mediateca de Perpinyà]
- *Grammaire catalane française à l'usage des français obligés ou curieux de connaître le catalan, des linguistes et des amateurs de la langue romane*. Perpinyà: Imp. Alzina, 1852. També disponible en línia a: <<http://mediatheque-patrimoine.perpignan.fr/view.php?titn=0405046>> [Consulta: 15 gener 2020].
- RAFANELI, August. *La il·lusió occitana*. Barcelona: Quaderns Crema, 2006. 2 v.
- SAISSET, ALBERT. *Grammaire catalane suivie d'un petit traité de versification catalane*. Perpinyà: Imp. Ch. Latrobe, 1894. També disponible en línia a: <<https://etudi.univ-perp.fr/items/show/100>> [Consulta: 15 gener 2020].
- VALLS, Miquela. «Pau Berga (1866-1948). Llengua i obra». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'IEC a Perpinyà (1994)*. Barcelona; Perpinyà: IEC, 1995, p. 91-123.
- VERDAGUER, Pere. «Del voluntarisme a la sociologia o sobre la situació lingüística al Rosselló». *Revista Sant Joan i Barres*, núm. 63-64, 1976, p. 36-49.
- «El català al Rosselló i la norma». A: *Problemàtica de la normativa del català: Actes de les Primeres Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 93-105.
- «Història d'una ruptura nord-catalana greu: la revista *Montanyes Regalades*». *Revista de Catalunya*, núm. 176 (2002), p. 112-120.
- VILARRASA RUIZ, Clara. *La particularitat rossellonesa a través de Carles Grandó* [en línia]. Tesi doctoral. Universitat de Girona, 2011. <<https://dugi-doc.udg.edu/handle/10256/4605>> [Consulta: 15 gener 2020].